

Лобко В. В.,
аспірантка

*Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROTECTION OF NATIONAL SECURITY AS A GROUND FOR RESTRICTING THE RIGHTS OF INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES UNDER MARTIAL LAW

У статті проведено аналіз захисту національної безпеки як підстави для обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. Українські нормативно-правові акти гарантують права фізичних та юридичних осіб, однак в умовах воєнного стану ці права можуть бути обмежені з метою забезпечення національної безпеки. Такі обмеження регулюються спеціальними нормативно-правовими актами.

Автором визначено, що права фізичних осіб можуть бути обмежені у таких сферах, як свобода пересування, свобода зборів, право на освіту, працю, власність та інші. Юридичні особи також можуть бути обмежені у своїй діяльності, зокрема, у сфері виробництва та торгівлі певними видами товарів, що можуть вплинути на національну безпеку.

У воєнний період, коли національна безпека країни знаходиться під загрозою, правоохоронні органи та військові власті можуть обмежувати деякі права фізичних та юридичних осіб з метою забезпечення безпеки і захисту державних інтересів. Однак ці обмеження мають бути законними та обґрунтованими, з відповідними гарантіями для збереження прав та свобод осіб.

Правові обмеження умов воєнного стану викликають певні проблеми, зокрема, дотримання принципів демократії та розвитку правової держави, можливого зловживання владою, порушення прав людини та громадянина, необхідності ефективної контрольної функції з боку громадськості та міжнародних організацій.

Необхідно забезпечувати баланс між захистом національної безпеки та забезпеченням прав та свобод людей, а також розробляти механізми контролю за застосуванням правових обмежень в умовах воєнного стану.

Дослідження даної проблематики важливе з точки зору захисту прав та свобод людини в умовах воєнного конфлікту та забезпечення відповідності обмежень міжнародним стандартам. Дослідження потребує подальшого аналізу з точок зору різного законодавства.

Ключові слова: *національна безпека, воєнний стан, обмеження прав в умовах воєнного стану, обмеження прав фізичних осіб, обмеження прав юридичних осіб.*

The article analyzes the protection of national security as a ground for limiting the rights of individuals and legal entities under martial law. Ukrainian legal acts guarantee the rights of individuals and legal entities, but under martial law, these rights may be restricted in order to ensure national security. Such restrictions are regulated by special legal acts.

The author determines that the rights of individuals may be restricted in such areas as freedom of movement, freedom of assembly, the right to education, labor, property, and others. Legal entities may also be restricted in their activities, in particular, in the production and trade of certain types of goods that may affect national security.

In wartime, when the national security of the country is under threat, law enforcement agencies and military authorities may restrict certain rights of individuals and legal entities to ensure security and protect the state's interests. However, these restrictions must be lawful and justified, with appropriate safeguards to preserve the rights and freedoms of individuals.

Legal restrictions under martial law cause certain problems, in particular, compliance with the principles of democracy and the development of the rule of law, possible abuse of power, violation of human and civil rights, and the need for an effective control function by the public and international organizations.

The study of this issue is important from the point of view of protecting human rights and freedoms in the context of military conflict and ensuring that restrictions comply with international standards. The study requires further analysis in terms of different legislation.

Key words: national security, martial law, restriction of rights under martial law, restriction of rights of individuals, restriction of rights of legal entities.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших функцій держави є забезпечення національної безпеки та захисту своїх громадян. Умови воєнного стану можуть призвести до значних загроз для державної безпеки та безпеки громадян, і тому держава має право на заходи, які обмежують права фізичних та юридичних осіб з метою забезпечення національної безпеки.

Однак, на практиці, обмеження прав може порушувати принципи демократії та прав людини, особливо якщо вони застосовуються надмірно або без належних гарантій правосуддя. Також можуть виникнути проблеми з недостатньою чіткістю та конкретністю законодавства, яке регулює застосування обмежень прав у воєнний час. Постановка проблеми полягає в необхідності забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану, з одного боку, та забезпеченні захисту прав людини та демократичних принципів, з іншого боку. Ця проблема потребує збалансованого підходу, який враховує необхідність обмеження прав у воєнний час, а також захист прав людини та забезпечення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної проблематики займаються українські вчені, зокрема В.О. Антонов у своїй монографії «Конституційно-правові засади національної безпеки України» проводить всебічний аналіз конституційно-правових засад національної безпеки України [14]; Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков В.М. досліджують правовий інститут обмеження прав людини як необхідний і безумовний інструмент функціонування демократичного суспільства [15]; Проць І.М. досліджує окремі проблеми організаційно-правових механізмів обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України [16]; Смолянук В.Ф. досліджує системні засади національної безпеки України [17]; слід також виділити роботу Щербанюка О. «Права людини і національна безпека: проблеми забезпечення конституційним судом України», в якій визначається роль органу конституційної юрисдикції [18].

Мета статті – проаналізувати питання обмеження прав фізичних та юридичних осіб у воєнний час з метою забезпечення національної безпеки, а також дослідити можливі проблеми, які виникають при застосуванні таких обмежень.

Виклад основного матеріалу. Захист національної безпеки є однією з найважливіших функцій держави, і умови воєнного стану можуть призвести до значних загроз для безпеки держави та її громадян. З цієї причини держава має право на заходи, які обмежують права фізичних та юридичних осіб з метою забезпечення національної безпеки.

Обмеження прав у воєнний час можуть бути необхідними для забезпечення національної безпеки і можуть включати такі заходи, як обмеження свободи переміщення, цензуру, обмеження свободи слова, обмеження права на приватну власність та інші. Однак, ці обмеження мають бути обґрунтованими та пропорційними до реальної загрози для національної безпеки. Також, обмеження прав повинні бути тимчасовими та необхідними лише на період, коли існує загроза національній безпеці.

При застосуванні обмежень прав у воєнний час необхідно дотримуватися принципів демократії та прав людини. Це означає, що обмеження прав мають бути законними та здійснюватися відповідно до законодавства, а також повинні бути підкріплені належними гарантіями правосуддя. Крім того, держава має забезпечувати інформування громадян про обмеження прав та їх мету, а також забезпечувати контроль за застосуванням обмежень прав.

Систему нормативно-правових актів у сфері забезпечення прав людини складають:

– Конституція України [1], яка визначає права та свободи громадян, в тому числі свободу слова, зборів та асоціацій, свободу віросповідання, право на приватну власність, та інші;

– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) [2], яка гарантує всі основні права та свободи людини та громадянина;

– Цивільний кодекс України [3], який регулює цивільні відносини між фізичними та юридичними особами, включаючи власність, контракти та зобов'язання;

– Кодекс України про адміністративні правопорушення [4], який визначає процедуру притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, а також гарантує права;

– Кримінальний кодекс України [5], який визначає кримінальну відповідальність за злочини та захищає права громадян;

– Кодекс законів про працю України [6], який визначає права працівників, включаючи право на працю та відпочинок, право на соціальний захист та інші;

– Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI «Про захист персональних даних» [8], який регулює обробку персональних даних фізичних осіб та гарантує їх право на приватність та захист персональних даних;

– Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII «Про свободу совісті та релігійні організації» [9], який гарантує право на свободу віросповідання та забороняє дискримінацію на основі релігії;

– Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII «Про захист прав споживачів» [10], який гарантує права споживачів, включаючи право на якість товарів та послуг, право на безпеку та інформацію про товари та послуги;

– інші нормативно-правові акти та міжнародні договори (ратифіковані Україною), які визначають права людини та громадянина.

Ці нормативно-правові акти є основою для захисту прав та свобод фізичних та юридичних осіб в Україні. У воєнний період, коли захист національної безпеки стає критично важливим, права можуть бути тимчасово обмежені з метою забезпечення безпеки та захисту національних інтересів, проте це має відбуватися в рамках законів та міжнародних стандартів.

Умови воєнного стану передбачають тимчасове обмеження деяких прав фізичних та юридичних осіб з метою забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів. В Україні діє ряд нормативно-правових актів, які регулюють правила поведінки в умовах воєнного стану та визначають обмеження деяких прав, до них можна віднести:

– Стаття 64 Конституції України [1], яка передбачає, що умови воєнного стану встановлюються Верховною Радою України за наявності загрози національній безпеці або територіальній цілісності держави;

– Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [11], який встановлює порядок введення воєнного стану, його тривалість, права та обов'язки військовослужбовців та громадян в умовах воєнного стану;

– Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII «Про оборону України» [12], який визначає порядок організації та забезпечення оборони держави, включаючи воєнний стан;

– Кодекс цивільного захисту України [7], який передбачає заходи з цивільного захисту населення та об'єктів в разі надзвичайних ситуацій, включаючи воєнний стан;

– інші нормативно-правові акти, які тимчасово обмежують права людини та громадянина в умовах воєнного стану.

Слід також відзначити Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [13], який на думку О. Щербанюка, фактично охарактеризовує національну безпеку як стан організації охорони відповідних об'єктів, що гарантує їх цілісність і недоторканність, він підкреслює, що основною ознакою, яка розкриває зміст поняття національної безпеки, є безпека. Саме ця ознака характеризує безпеку засобів та їх переваги. Не заперечуючи ролі безпеки в забезпеченні безпеки, ми маємо розглянути під кутом зору, чи достатньо її для забезпечення безпеки взагалі (людини, суспільства, держави) [18, с. 368].

Умови воєнного стану передбачають тимчасове обмеження деяких прав фізичних осіб з метою забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів, зокрема, обмежуються такі права фізичних осіб:

1. Свобода особистої недоторканності може бути обмежена в разі необхідності з метою забезпечення безпеки населення та держави.

2. Свобода руху може бути обмежена шляхом введення обмежень на пересування фізичних осіб та транспортних засобів.

3. Свобода зборів та мирних зібрань може бути обмежена з метою забезпечення безпеки населення та держави.

4. Право на релігійну свободу може бути обмежене шляхом введення обмежень на проведення релігійних заходів.

5. Право на власність та підприємницьку діяльність можуть бути обмежені з метою забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів.

6. Право на збереження та використання конфіденційної інформації може бути обмежене з метою забезпечення безпеки держави.

7. Право на приватне життя та кореспонденцію може бути обмежене з метою забезпечення безпеки держави.

Зазначені обмеження прав фізичних осіб можуть бути застосовані тільки в тимчасовому порядку та з метою забезпечення безпеки національних інтересів в умовах воєнного стану.

Умови воєнного стану можуть призвести до обмеження діяльності певних видів підприємств та їх прав. Наприклад, законодавство може обмежити право на здійснення господарської діяльності чи на виконання контрактів із-за введення режиму воєнного стану.

Для юридичних осіб також можуть бути введені обмеження у здійсненні певних прав, таких як право на свободу пересування та обмеження права на власність. Умови воєнного стану можуть призвести до зміни умов діяльності підприємств та інших юридичних осіб, зокрема, до відмови у виконанні договорів та зміни термінів виконання зобов'язань.

Окрім того, умови воєнного стану можуть призвести до зміни процедур здійснення різних операцій, зокрема, фінансових. Наприклад, можуть бути введені обмеження на зняття готівки з банківських рахунків або заборона на здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Крім того, умови воєнного стану можуть призвести до обмеження права на свободу слова та інформації, зокрема, шляхом цензури засобів масової інформації та інтернет-ресурсів. Також можуть бути обмежені права на збирання та розповсюдження інформації про військові дії та рух військ.

Умови воєнного стану також можуть призвести до обмеження права на приватність та таємницю листування, зокрема, шляхом введення перевірок та перехоплення електронної пошти та іншого інтернет-трафіку.

В умовах воєнного стану деякі права фізичних та юридичних осіб можуть бути обмежені з метою забезпечення національної безпеки. Проте, важливо забезпечувати рівень захисту прав та свобод, необхідний для забезпечення демократичного суспільства та правової держави.

Проблематика обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану включає в себе такі аспекти:

1. Баланс між захистом національної безпеки та забезпеченням прав та свобод громадян – один із головних викликів полягає у забезпеченні ефективного захисту національної безпеки, не допускаючи при цьому необґрунтованого обмеження прав та свобод громадян.

2. Дотримання міжнародних стандартів прав людини – умови воєнного стану можуть призвести до порушення міжнародних стандартів прав людини, зокрема, щодо права на життя, свободу думки, совісті та віросповідання, свободу слова та інформації, права на справедливий судовий процес, права на недискримінацію тощо.

3. Ризики зловживання владою – умови воєнного стану можуть стати приводом для зловживання владою та порушення прав людини.

4. Прозорість та відповідальність влади – умови воєнного стану можуть призвести до зменшення прозорості та відповідальності влади перед громадянами, що створює загрозу порушення прав людини та розвитку корупції.

Описані проблеми становлять виклики для законодавців та влади в забезпеченні ефективного захисту національної безпеки, при цьому дотримуючись принципів правової держави та міжнародних стандартів прав людини.

Обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану є актуальною темою не тільки для України, а й для багатьох країн світу. Деякі європейські країни також мають законодавство, що передбачає обмеження прав у воєнний період.

Наприклад, законодавство Франції містить низку положень, що передбачають обмеження прав громадян під час війни. Вони включають в себе обмеження прав на свободу руху, на збирання, на повідомлення та народження дітей. Законодавство Німеччини містить аналогічні

положення, які передбачають обмеження прав громадян у разі загрози національній безпеці.

Якщо звернутися до історичних даних, то у Франції під час Першої світової війни були введені обмеження на право на страйки, обмеження свободи слова, руху та зборів. У Великій Британії під час Другої світової війни уряд видав Закон про обмеження повсякденного життя (The Emergency Powers (Defence) Act 1939), який дозволяв уряду вводити обмеження на різні права та свободи громадян у воєнний час. У Німеччині під час Першої світової війни були введені обмеження на свободу вираження думок, зборів та на свободу преси, а також були введені обмеження на рух та пересування національним меншинам. Один з найвідоміших прикладів - це обмеження прав під час Другої світової війни в Німеччині, яке було здійснене нацистським режимом. Іншим прикладом є обмеження прав під час війни в Афганістані, яке було здійснене правлячим режимом під час радянської окупації в 1980-х роках. Також можна згадати обмеження прав, які були введені у США під час Другої світової війни, зокрема щодо прав на власність та свободу слова.

Втім, важливо враховувати, що конкретні обмеження прав у кожній країні можуть відрізнятися залежно від історичних, політичних та культурних факторів. Тому, передбачення в законодавстві країн Європи не можуть стати безпосереднім взірцем для регулювання прав під час війни в Україні.

Висновки. Конституція України та інші законодавчі акти передбачають ряд гарантій, які забезпечують права і свободи фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. Ці гарантії включають право на життя та безпеку, заборону на катування та нелюдське або принизливе поводження, право на правову захист, свободу вираження думок та переконань, пра-

во на повагу до приватного життя та сімейного життя, та інші.

При цьому, обмеження прав в умовах воєнного стану не повинні бути необґрунтованими та неспіввідносними з військовими потребами. Крім того, такі обмеження повинні мати тимчасовий характер та припинятися після закінчення воєнного стану.

Отже, забезпечення національної безпеки є важливим завданням для кожної держави, але при цьому необхідно пам'ятати про необхідність дотримання прав та свобод громадян, зокрема в умовах воєнного стану.

Дослідження даної тематики можна продовжити з різних аспектів. Наприклад, дослідити питання взаємодії обмеження прав в умовах воєнного стану та виконання міжнародних зобов'язань держави. Також можна дослідити практичне застосування норм, що регулюють права фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану, та виявити проблеми їх реалізації. Крім того, можна дослідити вплив обмеження прав на економіку та суспільство в умовах воєнного стану та можливі шляхи їх мінімізації.

Також подальше дослідження може бути спрямоване на порівняльний аналіз законодавства країн Європи з законодавством України з питань обмеження прав під час війни, а також на аналіз виконання законодавства країн щодо обмеження прав в реальних воєнних конфліктах.

Крім того, можна дослідити вплив міжнародного права на обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. Існує ряд міжнародних конвенцій та угод, які регулюють питання захисту прав людини в умовах воєнних конфліктів. Також важливим є аналіз практики застосування обмежень прав в різних країнах світу та їхніх наслідків для суспільства та індивідуальних громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): дата набрання чинності для України – 11.09.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Цивільний кодекс України: законодавство України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (БВР)*, 1984, № 51, 1122 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

5. Кримінальний кодекс України: законодавство України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Кодекс законів про працю України. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*, 1971, додаток до № 50, 375 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
7. Кодекс цивільного захисту України: законодавство України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
8. Про захист персональних даних: законодавство України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Про свободу совісті та релігійні організації: законодавство України від 23 квітня 1991 року № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
10. Про захист прав споживачів: законодавство України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
11. Про правовий режим воєнного стану: законодавство України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
12. Про оборону України: законодавство України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
13. Про національну безпеку України: законодавство України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.
14. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: Талком, 2017. 576 с.
15. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков В.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/9>
16. Проць І.М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. С. 381–384.
17. Смолянук В.Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2 (37). С. 107–126.
18. Щербанюк О. Права людини і національна безпека: проблеми забезпечення конституційним судом України. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції: зб. Матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 27 червня 2019 р.) Київ: ВАІТЕ, 2019. С. 368–375.